

Fołtarz, Lidia

Muzea województwa krakowskiego w latach 1945-1948

Muzealnictwo 34, 3-15

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Muzea województwa krakowskiego w latach 1945—1948

Ziemia krakowska, bogata w historyczne wydarzenia, posiadała zawsze dobrze rozwiniętą sieć placówek muzealnych. Metryką przedwojenną mogły w 1945 r. pochwalić się nie tylko muzea krakowskie (Narodowe, Etnograficzne, Czartoryskich, Archeologiczne, Przemysłu Artystycznego i inne), ale także muzea terenowe, które jak oceniał Biuletyn Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego wykazywały „dużą ruchliwość”¹. Do muzeów tych należałoby zaliczyć muzea w Zakopanem, Miechowie, Ojcowie, Olkuszu, Rabce, Żywcu, Bystrej, Krościenku, Nowym Sączu, Białej, Pieskowej Skale, Okocimiu, Zawoi i Tarnowie.

Ogółem w latach 1945—1948 na terenie województwa krakowskiego istniało 31 muzeów, z czego 13 w Krakowie i 18 na terenie województwa. W stosunku do okresu międzywojennego nie zaszły tu znaczniejsze zmiany. Do 1939 r. wg ustaleń autorki istniało 30 muzeów, z czego 15 w Krakowie. W okresie powojennym stan ten wzbogaciły m.in. Muzeum Ziemi Tarnowskiej w Tarnowie, Muzeum w Dąbrowie Tarnowskiej, Muzeum im. E. Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym, pow. Wadowice, Muzeum Martyrologii w Oświęcimiu oraz Muzeum Geologiczne w Krakowie, przy czym przestały działać takie muzea, jak Muzeum Przemysłu Artystycznego w Krakowie, Muzeum Górnicze Akademii Górniczej w Krakowie, Muzeum Prehistoryczne PAU w Krakowie, Muzeum J. Fałata w Bystrej, pow. Biała, Muzeum Krajoznawcze w Pieskowej Skale. Rozproszeni uległy zbiory barona Götza z Okocimia². Część z nich po zakończeniu wojny przekazano Muzeum Ziemi Tarnowskiej w Tarnowie.

Województwo krakowskie należało w omawianym okresie do czołówki województw w kraju pod względem liczby muzeów, jak i wartości eksponatów w nich przechowywanych, a także pod względem bazy lokalowej. Zostanie to zilustrowane poniżej.

Sieć muzeów wzbogacały tzw. kąciki muzealne przy świetlicach i izby muzealne w domach kultury, których liczby nie udało się ustalić. Większość istniejących przed wojną zbiorów muzealnych z terenu województwa krakowskiego została podczas wojny i okupacji znacznie uszczuplona³.

Przedstawienie muzeów województwa krakowskiego należy rozpocząć od krótkiej prezentacji zbiorów krakowskich. Wiodącą rolę wśród zbiorów krakowskich zajmowały niewątpliwie Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu. Istniejące do chwili obecnej nawiązują do kolekcjonerskiej działalności ostatnich Jagiellonów, a początki ich charakteru muzealnego związane są z przekazaniem państwu kolekcji arrasów przez króla Zygmunta Augusta testamentem z 1571 r. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XIX w. powstał pomysł odzyskania przez naród Wawelu i urządzenia tam Muzeum Narodowego. Realizacją tych planów stało się ofiarowanie w 1882 r. Wawelowi przez J. Matejkę „Hołdu pruskiego”. Gromadzenie zbiorów oparte na odpowiednim programie rozpoczęto w latach dwudziestych XX w. Od tej chwili szybki wzrost liczby zbiorów drogą darów i depozytów m.in. od L. Pnińskiego, J. Mycielskiego, D. i A. Abrahamowiczów, Fukierów, Łukaszewiczów, E. Sheldon Phillips, M. Ogińskiej, Skirmuntów, Potockich przyczynił się do powstania dużej kolekcji. Znana jest historia ewakuacji i przechowywania zbiorów w latach 1939—1945. Najcenniejsze zabytki, dzięki pracom zabezpieczającym prowadzonym przez kustosa dr. S. Świerza-Zaleskiego, prof. Szyszko-Bohusza, S. Staszakowskiego, inż. H. Kramkowskiego, Polkowskiego i K. Estreichera dotarły po długiej wędrówce przez Rumunię i Francję do Londynu. Stamtąd w lipcu 1940 r. statkiem „Batory” zostały przewiezione do Kanady.

Dzięki prowadzonym przez prof. Morelowskiego, Drzewieckiego, marconiego i Szblows-

kiego oraz pomocy W. Małcużyńskiego, po zakończeniu wojny, pertraktacjom z polskim rządem emigracyjnym i rządem kanadyjskim, skarby wawelskie wróciły w latach 1959—1961 do kraju.

Muzeum Narodowe w Krakowie powołano do życia 7 X 1879 r. W latach 1879—1900 opracowany został program muzeum i wypracowany system zarządzania. Zainicjowano także wielką akcję gromadzenia zbiorów poprzez zakupy, depozyty oraz organizowanie wystaw. Dla celów muzealnych ofiarowano muzeum górne sale Sukiennic. Kolejny okres działalności otworzył rok 1901, kiedy to funkcję dyrektora objął na 50 lat Feliks Kopera. Okres ten zaznaczył się znacznym wzrostem liczby zbiorów, budynków i oddziałów muzeum. Muzeum objęło zbiory E. Hutten-Czapskiego, Szołayskich i zbiory J. Matejki. Rozpoczęto budowę nowego budynku przy ul. 3 Maja. W 1945 r. muzeum reaktywowano pod zarządem miasta. 1 I 1950 r. muzeum upaństwowiono.

Muzeum Historyczne m. Krakowa powstało w 1899 r. jako Oddział Archiwum Akt Dawnych miasta Krakowa. Udostępnione zostało zwiedzającym dopiero w 1945 r. We wrześniu 1945 r. Zarząd Miejski Krakowa, pod którego kierownictwem pozostawało muzeum ogłosił konkurs na stanowisko dyrektora tegoż. W wyniku konkursu Komisja Kultury i Sztuki Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie przyznała jednomyślnie to stanowisko historykowi sztuki dr. Jerzemu Dobrzyckiemu.

W myśl przyjętego 18 XII 1945 r. statutu, muzeum stało się „samodzielnym i odrębnym zakładem miejskim”, którego celem miało być: *gromadzenie i pieczołowita ochrona wszelkich materiałów muzealnych ilustrujących życie i kulturę Krakowa... tudzież rozwijanie działalności badawczej, naukowej, oświatowej i propagandowej...*⁴

W początkowym okresie działalności muzeum nie posiadało własnego lokalu, personelu i środków finansowych. Do muzeum należały zbiory zgromadzone od wielu lat w budynku Archiwum Akt Dawnych przy ul. Siennej 16, wymagające uporządkowania i konserwacji. Na przełomie 1946 i 1947 r. zorganizowane zostało nieliczne grono pracowników. Dzięki porozumieniu z Towarzystwem Miłośników Historii i Zabytków

Krakowa uzyskano zgodę na zajęcie na cele muzealne zabytkowej kamienicy dr. K. Bąkowskiego przy ul. św. Jana 12. Po adaptacji pomieszczeń 25 VI 1947 r. urządzono w niej pierwszą wystawę pt. „Kraków dawny i wczorajszy”. Od 1947 r. w muzeum urządzano konkursy szopek krakowskich. 25 IV 1948 r. otwarto wystawę „Wiosna Ludów 1846—1848”. Planowane otwarcie stałej ekspozycji w 1949 r. nie doszło do skutku, ze względu na konieczność podjęcia gruntowego remontu budynku.

Muzeum Farmacji utworzone zostało na podstawie okólnika nr 20 Zarządu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie z dnia 26 XI 1946 r. W latach 1946—1948 nosiło ono nazwę Muzeum Aptekarstwa Ziemi Krakowskiej przy Okręgowej Izbie Aptekarskiej w Krakowie i mieściło się przy ul. Basztowej 1. Organizację muzeum powierzono ówczesnemu dyrektorowi biura OIA dr. praw Stanisławowi Proniowi, który przy współpracy nielicznej grupy osób, m.in. długoletniej pracownicy późniejszego muzeum A. Stabrawy, podjął zmusne prace organizacyjne i konserwatorskie⁵.

W 1903 r. J. Hutten-Czapski, w imieniu rodziny, ofiarował Muzeum Narodowemu w Krakowie wspaniałe zbiory swego ojca Emeryka Hutten-Czapskiego obejmujące kolekcje monet, medali, rycin, bibliotekę i starożytności. Zostały one umieszczone w pałacyku wybudowanym w 1884 r. W 1945 r. muzeum reaktywowało swą działalność jako Oddział Muzeum Narodowego w Krakowie.

W 1904 r. A. i W. Szołayscy ofiarowali Muzeum Narodowemu w Krakowie dwupiętrową kamienicę na pl. Szczepańskim. Faktyczne przejęcie jej przez Muzeum Narodowe nastąpiło w 1928 r. Po II wojnie światowej urządzono w niej stałą ekspozycję arcydzieł polskiej sztuki cechowej, m.in. rzeźby gotyckiej.

Polska Akademia Umiejętności dała początek dwóm instytucjom muzealnym, które do 1939 r. działały w jej obrębie, tj. Muzeum Archeologicznemu (zał. w 1850 r.) i Muzeum Geologicznemu, którego początki przypadły na 1866 r. Podobny charakter miało Muzeum Przyrodnicze działające wewnątrz Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1782 r. posiadające cenne zbiory.

W 1901 r. założone zostało przez S. Udzięł Muzeum Etnograficzne. Początkowo działało jako Oddział Muzeum Narodowego w Sukiennic

nicach, a od 1911 r. było już samodzielną placówką, mieszczącą się w Krakowie przy ul. Studenckiej 9. W 1913 r. zbiory muzeum przeniesiono na Wawel, gdzie pozostawały do 1939 r. Po II wojnie światowej podjęło działalność przy pl. Wolnica 1.

Początki Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego sięgają 1866 r., kiedy to powołano Gabinet Sztuki i Archeologii pod kierunkiem prof. J. Łepkowskiego. Zgromadzono w nim wszelkie zabytkowe lub pamiątkowe przedmioty, podarowane uniwersytetowi przez polskich monarchów, profesorów i inne osoby. Muzeum zorganizowano w Collegium Maius, a w 1886 r. przeniesiono do Collegium Novum. Po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu niepodległości, na Zjeździe Muzeologów Polskich w 1921 r. uznano, że Muzeum UJ należy zlikwidować, a jego zbiory przekazać innej, większej placówce muzealnej. Próby realizacji tych postanowień nie powiodły się. W 1941 r. eksponaty muzeum wykorzystali Niemcy organizując wystawę dokumentującą niemieckie tradycje miasta. W 1943 r. zbiory przeniesiono z Collegium Novum do Akademii Górniczej, by w 1944 r. wywieźć je do zamku Zandt w Bawarii, dokąd ewakuował się Instytut Wschodni. Po wojnie część zbiorów odzyskano. Podjęte w 1946 r. prace organizacyjne zmierzające do reaktywowania muzeum przez prof. prof. H. Barycza i K. Estreichera doprowadziły do powołania go w 1947 r. Jednocześnie, zgodnie z uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej z 1946 r., rozpoczęto odnawianie przeznaczonego na pomieszczenie zbiorów budynku Collegium Maius⁶.

Znaczna część zbiorów Muzeum Czartoryskich pochodziła z najstarszego polskiego muzeum historyczno-artystycznego założonego w początkach XIX w. przez księżną Izabelę Czartoryską w Puławach. Po przeniesieniu zbiorów przez Władysława Czartoryskiego do Krakowa, gdzie zostały umieszczone w byłym Arsenale, części klasztoru Pijarów i 3 kamienicach obok, w 1876 r. otwarto je dla społeczeństwa. Od tego czasu zbiorami zaopiekowali się M. Sokołowski, S. Smolska, J. Kallenbach, S. Komornicki, F. Pappée i M. Kukiel. W bibliotece muzeum pracowali m.in. K. Buczek, K. Lepszy, K. Estreicher. Po wojnie muzeum zaczęło podlegać administracyjnie Ministerstwu Kultury

i Sztuki, a opiekunem zbiorów został S. J. Gąsiorowski. Duże zasługi w zabezpieczeniu zbiorów podczas wojny mieli ks. M. L. Czartoryska, P. Potocka, L. Szyszka, Z. Szmit, S. Małkowska i M. Filip. Zbiory Czartoryskich, które podczas wojny również uległy zniszczeniu i grabieży, zostały częściowo odzyskane w wyniku akcji K. Estreichera w 1946 r. W 1950 r. muzeum zostało Oddziałem Muzeum Narodowego w Krakowie.

Początki Muzeum Diecezjalnego w Krakowie sięgają 1901 r., kiedy rozpoczęto gromadzenie zbiorów w budynku przy ul. Szpitalnej. W 1907 r. ks. kardynał Puzyna kupił od Kapituły na Wawelu część pomieszczeń, w których obecnie mieści się Muzeum Katedralne. Jeszcze przed wybuchem wojny ok. 1937 r. ks. bp Sapiecha zorganizował i udostępnił zwiedzającym nieduże muzeum w budynku seminarium duchowego przy ul. Szpitalnej. Podczas wojny zbiory zabezpieczono na Wawelu, w seminarium oraz podziemiach kościoła św. Katarzyny na Kazimierzu, cenniejsze wywieziono z Krakowa m.in. do Tarnowa. Po wojnie zbiory znacznie uszczuplone zgromadzono w kościele św. Katarzyny, lecz ich nie udostępniono. Znalazły się one w zbiorach otwartego 28 IX 1978 r. przez ówczesnego ks. kardynała K. Wojtyłę Muzeum Katedralnego na Wawelu.

Poza muzeami Krakowa, które posiadały charakter ogólnopolski, na terenie województwa krakowskiego istniała spora liczba muzeów, zarówno o charakterze ogólnopolskim, np. Muzeum Lenina (zał. w 1947r.), czy Muzeum Martyrologii w Oświęcimiu (zał. w 1947 r.), jak i regionalnym. Muzea regionalne, których domeną były głównie przeszłość i tradycje danego terenu, istniały: w Nowym Sączu (Muzeum Ziemi Sądeckiej), Tarnowie (Muzeum Ziemi Tarnowskiej), Starym Sączu, Zakopanem (Muzeum im. T. Chałubińskiego), Żywcu (Muzeum Ziemi Żywieckiej), Białej (Muzeum Miejskie), w Dąbrowie Tarnowskiej, Miechowie i Rabce. W stadium organizacji pozostawały muzea w Bochni i Chrzanowie.

Oprócz wymienionych, na terenie województwa działały muzea tzw. krajoznawcze, głównie kontynuujące swą przedwojenną działalność, tj. muzea krajoznawcze w Olkuszu, Ojcowie, Krościenku i Zawoi⁷. Żywotność wymienionych mu

zeów była różna. Przedstawiają ją zawarte w artykule wykazy. Muzea regionalne w/w były instytucjami w zasadzie trwałymi, stanowiącymi w kulturalnym obrazie terenu podmiot szczególnie, utwierdzający odrębność kulturową, przyrodniczą i społeczną. Część muzeów zorganizowana została przed I wojną światową.

Liczbę wymienionych muzeów powiększały muzea związane z życiem i działalnością ludzi dla terenu wybitnych, stanowiące kolekcje prywatne, nie podlegające kompetencji urzędów państwowych np. Muzeum J. Matejki w Krzesławicach (własność p. Burzyńskiej), Muzeum E. Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym (własność rodziny Zegadłowicza), czy zbiory prywatne w Sancyniowie, pow. Miechów. W II poł. 1946 r. Referat Kultury i Sztuki w Białej zabezpieczył dorobek artystyczny Juliana Fałata w Bystrej, także kolekcję prywatną. Osobną pozycję stanowiły dwa muzea diecezjalne o długotrwałej metryce w Krakowie i Tarnowie.

W latach powojennych przygotowano zorganizowanie stałych ekspozycji muzealnych w Muszynie, Bochni i Wieliczce⁸. Rozpoczęto gromadzenie zbiorów dla Muzeum Górniczego Ziemi Olkuskiej w Olkuszu oraz dla otwartego w 1960 r. muzeum w Chrzanowie.

Spśród istniejących w latach 1945—1948 na terenie województwa krakowskiego instytucji muzealnych, na szczególną uwagę zasługują te najaktywniejsze, do których zaliczyć należy: Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu, Muzeum Ziemi Tarnowskiej w Tarnowie, Muzeum im. T. Chałubińskiego w Zakopanem, Muzeum Ziemi Żywieckiej, a także muzea w Rabce i Miechowie oraz powołane w 1947 r. Muzeum Martyrologii w Oświęcimiu.

Organizację muzeum w Nowym Sączu rozpoczęto w 1892 r. z inicjatywy dra J. Opatrnego (Opatrznego?), W. Mazura i miejscowych nauczycieli. Początek Muzeum Ziemi Sądeckiej, jak i sądeckim zbiorom bibliotecznym dała fundacja Józefa Wieniawy Zubrzyckiego, który w 1896 r. przekazał swój księgozbiór i zbiory muzealne miastu. Przejęcie zbiorów pod zarząd Towarzystwa Szkoły Ludowej nastąpiło prawdopodobnie około 1902 r., bądź w 1909 r., jak podają inne źródła⁹. W 1938 r. przeszły pod zarząd władz miejskich i datę tą przyjęto uznawać jako datę zorganizowania instytucji muzealnej. Zbiory zos-

tały umieszczone w odrestaurowanym zamku jagiellońskim w Nowym Sączu. Stanowiły je dzieła sztuki oraz eksponaty sztuki ludowej, w postaci strojów ludowych i sprzętów gospodarstwa wiejskiego. Powołano też Radę Muzealną, w skład której weszli wybitni fachowcy i przedstawiciele władz miasta. Po wybuchu wojny pracownicy muzeum ukryli część eksponatów, poza zamkiem, w rękach prywatnych. Część z pozostałych eksponatów, głównie rzeźb i mebli pozostała w zamku, została przez Niemców spalona, po czym okupant przystąpił do organizowania muzeum na „swoją rękę”¹⁰. W pierwszym roku administracji niemieckiej wydano wiele zarządzeń, celem odzyskania ukrytych zbiorów, co też Niemcom w niemalym stopniu udało się¹¹. 17 I 1945 r. zamek wraz ze zbiorami zgromadzonymi przez Niemców został wysadzony w powietrze. Szacunki sporządzone przez Naczelną Dyрекcję Muzeów i Ochrony Zabytków mówią o następującej wysokości strat: 52 rzeźby polskie, 164 rzeźby obce, 161 obrazów malarzy polskich, 59 obrazów malarzy obcych, 22 rysunki polskie, 327 rysunków obcych, 388 grafik, 47 mebli itd.¹².

W maju 1945 r. przystąpiono do gromadzenia rozproszonych zbiorów, z których dużą część przechował R. Szkaradek, długoletni pracownik muzeum. Zdołano zgromadzić 162 eksponaty, które umieszczono w latach 1947—1948 w zabytkowym budynku, dawniej klasztorze franciszkańskim przy ul. Pijarskiej. Uchwałą Miejskiej Rady Narodowej w Nowym Sączu muzeum zostało uruchomione 27 II 1946 r.

11 IV 1946 r. Konserwator Zabytków Województwa Krakowskiego, po uzyskaniu zgody Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, przekazał całość zbiorów Zarządowi Miejskiemu w Nowym Sączu. Ministerstwo Kultury i Sztuki decyzją odnośnie reaktywowania sądeckiego muzeum podjęło 10 IX 1946 r., kierownikiem muzeum mianowany został dr S. Rachwał. Powołano 16 osobową Radę Muzealną. Muzeum udostępniono zwiedzającym częściowo w 1946 r., a całkowicie w 1947 r. Dyrekcja muzeum w porozumieniu z organami administracji państwowej podjęła akcję zabezpieczania i przejmowania zabytków ruchomych pochodzących z dworów w rozparcelowanych majątkach oraz zabytków polemkowskich.

Program działania muzeum zawarty w statucie obejmował zbieranie dawnych i współczesnych zabytków kultury materialnej i intelektualnej z obszaru Ziemi Sądeckiej oraz udostępnianie zbiorów dla pracy naukowej i popularyzację, drogą urządzania wystaw, odczytów, wydawnictw itp. W 1948 r. w muzeum istniały działy: historyczny, artystyczny, etnograficzny, przyrodniczy oraz archiwum ze spisem zwyczajów i obrzędów ludowych, zbiorami pieśni, klechd i podań. Na początku 1948 r. muzeum posiadało 665 eksponatów. Biblioteka muzealna liczyła 198 woluminów. W I kwartale 1948 r. muzeum odwiedziły 1864 osoby¹³. Przez cały omawiany okres pomimo trudnych warunków lokalowych i finansowych w muzeum prowadzono prace konserwatorskie. Muzeum było subwencjonowane przez Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz Zarząd Miejski w Nowym Sączu. Zakresem swej działalności obejmowało powiaty: nowosądecki, limanowski, gorlicki i jasielski.

Szczególne miejsce, jeżeli chodzi o muzea, zajmował na terenie województwa krakowskiego powiat tarnowski oraz samo miasto Tarnów. Na terenie powiatu tarnowskiego znajdowała się ogromna liczba rozparcelowanych majątków, które objęto zabezpieczeniem, zarówno z inicjatywy administracji państwowej, jak i Muzeum Ziemi Tarnowskiej. *Akcja wspomniana* (zabezpieczenie zbiorów kultury i sztuki — przyp. L.F.) *przebiega na terenie powiatu tarnowskiego wzorowo w stosunku do innych powiatów Rzplitej* — pisał w kwietniu 1945 r. dr S. Lorentz w piśmie skierowanym do starosty powiatowego w Tarnowie.

Podstawowe znaczenie na wymienionym terenie miało istnienie i działalność dwóch muzeów: Muzeum Ziemi Tarnowskiej oraz Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie. Należałoby tu jeszcze wspomnieć o Muzeum Miejskim, które istniało w Tarnowie od 1927 r.¹⁴. Muzeum to po wyzwoleniu nie posiadało samodzielności prawnej, a w 1948 r. jego zbiory włączono na zasadzie depozytu do zasobów Muzeum Ziemi Tarnowskiej.

Już 28 I 1945 r. dr J. Dutkiewicz podjął prace organizacyjne, zmierzające do powołania w Tarnowie muzeum, które swym zasięgiem mogłoby objąć przyległy teren, szczególnie bogaty w historyczne pamiątki. Dekretem wojewody krakows-

kiego z dnia 13 III 1945 r. powołano do życia Muzeum Ziemi Tarnowskiej w Tarnowie, wyposażając je jednocześnie w pełnomocnictwa dotyczące zabezpieczenia dzieł sztuki w podworskich, poniemieckich i opuszczonych majątkach. 15 III 1945 r. naczelnik Wydziału Kultury i Sztuki UW Krakowskiego B. Treter mianował dra J. Dutkiewicza tymczasowo dyrektorem muzeum. Muzeum podlegało bezpośrednio Zarządowi Miejskiemu w Tarnowie. W okresie od końca stycznia do marca 1945 r. nastąpiło zabezpieczenie istniejących zbiorów muzealnych w Ratuszu. Zasięgiem terytorialnym muzeum objęło powiaty: tarnowski, brzeski, dąbrowski, dębicki, grybowski, gorlicki, mielecki, jasielski i bocheński. Nadzór naukowy nad działalnością muzeum sprawowała Rada Muzealna. 29 I 1945 r., a więc jeszcze przed formalnym powołaniem muzeum jako instytucji kulturalnej, zatrudniono pierwszych pracowników. Byli to: W. Ścigalski — architekt, J. Młynarczyk — stolarz, F. Oćwieja — zabezpieczający zbiory w Gumniskach, Z. Rzepecki — architekt, P. Chrzanowska — historyk sztuki¹⁵. W lutym 1945 r. w skład personelu muzeum weszli dr M. Dziama, L. Rzyszczeński, E. Małek, J. Galus oraz dwóch pracowników dla zabezpieczenia dóbr Sanguszków w Gumniskach — J. Radzik i B. Augustyn.

Podstawową formą działalności muzeum w pierwszym okresie była prowadzona na szeroką skalę akcja zabezpieczania i gromadzenia zbiorów muzealnych z byłych majątków ziemskich na terenie podległym muzeum. W 1946 r. rozpoczęto akcję zakupów. W lutym 1946 r. rozesłano do wszystkich gmin powiatu ankiety mające za zadanie ustalenie ośrodków sztuki ludowej. Stwierdzono istnienie niewielu pracowni rzeźbiarskich, koszykarskich, koronkarskich i tkackich. Poprzez nawiązanie kontaktów z ludowymi twórcami muzeum zapewniło sobie napływ eksponatów współczesnej sztuki ludowej. Muzeum otrzymało także dary od osób prywatnych. Stan zbiorów w 1947 r. przedstawiał się następująco: *malarstwo — 778 sztuk, ceramika — 403 sztuki, meble — 361 sztuk, wyroby metalowe i przemysłu artystycznego — 595 sztuk, tkaniny — 31 sztuk, gabinet rycin — 1900 sztuk, biblioteka podręczna — 179 tomów*¹⁶.

Wykaz zbiorów Muzeum Ziemi Tarnowskiej z dnia 15 VII 1946 r. informuje nie tylko

o liczbie eksponatów, ale także przedstawia ich wartość¹⁷. W zbiorach muzeum znajdowały się m.in. obrazy Dolce, Orłowskiego, Michałowskiego, Vige le Bruna, J. Kossaka, Brandta, Grottgera, Norblina, ceramika miśnieńska, korcecka, wiedeńska, z Delft, XVI-wieczny fajans włoski, meble renesansowe, meble w stylu Ludwika XV, meble kolbuszowskie. Znacznie wzbogacały ekspozycje muzealne XVII i XVIII-wieczne zbroje oraz XVIII i XIX-wieczne kilimy i dywany.

Muzeum Ziemi Tarnowskiej mieściło się w Ratuszu. Nieliczne pomieszczenia przyznane muzeum nie dawały gwarancji prawidłowej działalności ekspozycyjnej ani konserwatorskiej, stąd stałe prośby o subwencje na prace remontowe oraz świadczenia rzeczowe dla zabezpieczenia zbiorów. Od 1945 r. muzeum otrzymywało subwencje od Ministerstwa Kultury i Sztuki i od Zarządu Miejskiego w Tarnowie. Ostatecznie prace remontowe podjęto w budynku przy Rynku, który miał zostać przeznaczony na pomieszczenie muzeum.

Muzeum Ziemi Tarnowskiej było w latach 1945—1948 rzadkim przypadkiem kojarzenia pracy organizacyjnej nad powstaniem i prawidłowym działaniem instytucji, z działalnością wystawienniczą. Już w II połowie 1945 r. muzeum zorganizowało wystawę starej grafiki, którą oceniono bardzo wysoko pod względem artystycznym i dydaktycznym¹⁸.

W maju 1947 r. zorganizowano wystawę „Portret polski w XVII i XVIII w.” przedstawiającą 61 portretów sarmackich ze zbiorów muzeum. Pod koniec 1947 r. wystawa ta była eksponowana w Krakowie, w Pałacu Sztuki. Kolejnymi ważnymi przykładami działalności ekspozycyjnej muzeum była zorganizowana także w 1947 r. wystawa wnętrza i malarstwa XIX-wiecznego oraz w 1948 r. wystawa rzemiosła artystycznego XVI—XIX w. W II połowie 1948 r. muzeum zorganizowało w Muzeum Narodowym w Warszawie wystawę „Dzieje cywilizacji w Polsce wg Jana Matejki”. Od 10 X do 1 XI 1948 r. obejrzały ją w Tarnowie 20 242 osoby¹⁹. Muzeum posiadało także bibliotekę podręczną. Było również organizatorem Miejskiej Biblioteki im. J. Słowackiego w Tarnowie, która powstała z połączenia biblioteki muzeum i Biblioteki Miejskiej. W latach 1945—1948 muzeum zabez-

pieczyło i przejęło na rzecz późniejszej Miejskiej Biblioteki im. J. Słowackiego bogate księgozbiory podworskie i poniemieckie. Działaniami w tym kierunku kierowała dr M. Dziama, która 1 I 1947 r. została dyrektorem nowej placówki. Zabezpieczone księgozbiory przekazano bibliotece na zasadzie depozytu 8 IX 1947 r. Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 8 IX 1947 r. mówił o przejęciu z: Gumnisk (majątku Sanguszków) — 18 790 t., Partynia (majątku Zborowskich) — 921 t., Brenia (majątku Konopków) — 1 745 t., Olesna (majątku Konopków) — 4 849 t., Zbylitowskiej Góry (majątku Żabów) — 1 578 t., Ryglic (majątku Cieleckich) — 1 129 t., Wielkiej Wsi (majątku Stadnickich) — 1 358 t.²⁰. Biblioteka przejęła także stare druki — 5 556 t. — książki, czasopisma, atlasy, mapy, nuty, albumy w języku polskim i językach obcych, sumariusze i inwentarze dóbr hr. Tarnowskiego, akta i rachunki hr. Tarnowskiego oraz luźny zbiór korespondencji rodzinnej Sanguszków.

Najstarszym muzeum Tarnowa było Muzeum Diecezjalne założone w 1888 r. przez rektora Seminarium Duchownego ks. inf. dra Józefa Bąbę. Mieściło się początkowo w gmachu seminarium, a w okresie międzywojennym w Ratuszu. Bezpośredni nadzór nad muzeum przejęły władze niemieckie na szczeblu guberni, przy czym pozwolono dotychczasowemu zarządowi sprawować nad nim opiekę. Już w czerwcu 1940 r. zarekwirowano dla dra Wernera Kudlicha 7 eksponatów, głównie rzeźby średniowiecznej²¹. Tego samego dnia (7 VI 1940) dr Mayer zabrał z katedry tarnowskiej 2 gotyckie kielichy²². W 1942 r. Niemcy zabrali jeszcze 8 najcenniejszych zabytków sztuki średniowiecznej, a jesienią 1943 r. zbiory usunięto z Ratusza i zmagazynowano we własnym budynku Kurii Biskupiej w dawnej szkole katedralnej. Po wojnie Komisja Rewindykacyjna działająca na Dolnym Śląsku odnalazła tam i przekazała muzeum 6 zabytków, głównie rzeźby, pochodzących z tarnowskiego muzeum, w tym uszkodzoną Marię Magdalенę, rzeźbę polichromowaną ze szkoły Wita Stwosza (XV w.)²³. Ostatecznie straty muzeum zamknęły się liczbą dwóch rzeźb polichromowanych. Dyrektorem muzeum w latach 1945—1948 był ks. Stanisław Bulanda (zm. w 1949 r.). W 1948 r. w zasadzie nie udostępniano zbiorów z powodu remontu trzech domów z ogólnej liczby 5 przez-

naczonych na pomieszczenia muzeum. Domy te, własność Kurii Biskupiej w Tarnowie, były budynkami zabytkowymi (tzw. domy za katedrą) i wchodziły dawniej w skład murów miejskich. Jedną z kamienic była tzw. kamienica Mikołajowska zbudowana w 1524 r., rzadki okaz budowli mieszczańskiej. Projekt przebudowy domów i adaptacji na cele muzealne wykonał inż. arch. S. Świszczowski. Oprócz założyciela muzeum duży wkład w jego powstanie i rozwój wnieśli, wymieniony już ks. S. Bulanda i ks. kanonik F. Leśniak.

Jednym z najstarszych muzeów województwa krakowskiego jest Muzeum im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. W 1888 r. grono miłośników Tatr i Podhala zakupiło od Antoniego Kocjana kolekcję ptaków, co dało początek muzeum. Zbiory umieszczono początkowo w domu A. Krzeptowskiego na Krupówkach, a w połowie 1892 r. przeniesiono do budynku przy ul. Chałubińskiego, stanowiącego już własność muzeum. W 1921 r. muzeum znalazło pomieszczenie w nowo wybudowanym budynku wg projektu S. Witkiewicza. Pierwszy statut organizacyjny zatwierdzono już w sierpniu 1888 r. Przewidywał on zorganizowanie w muzeum 3 działów obejmujących: a) *zbiory mineralogiczne, zoologiczne, botaniczne, etnograficzne i archeologiczne*, b) *zbiory przemysłu, produktów wytwórczości miejscowej i okolicznej*, c) *książki, rysunki, plany, mapy dotyczące Tatr i Podhala*²⁴. Towarzystwu patronującemu zakładaniu muzeum przewodniczył jego pierwszy prezes Edward hr. Raczyński. Duże znaczenie dla organizacji zbiorów etnograficznych miała działalność w Zakopanem w latach 1912—1914 ludoznawcy, etnografa i muzeologa Bronisława Piłsudskiego. Organizował on badania etnograficzne na Podhalu, inicjował wydawanie „Rocznika Podhalańskiego” i wydawał go. W 1915 r. wydał B. Piłsudski publikację dotyczącą organizacji działu ludoznawczego w Muzeum Tatrzańskim²⁵. W latach 1921—1965 pracą muzeum kierował kustosz Juliusz Zborowski, niezwykle zasłużony etnograf i historyk Podtatrza i góralszczyzny. Reaktywowaniem muzeum w latach powojennych zajmował się także J. Zborowski. Pierwsze powojenne lata poświęcone były głównie uporządkowaniu i uzupełnieniu zbiorów, wewnętrznemu urządzeniu muzeum i pracom badawczym w tere-

nie. O dużej aktywności w tym zakresie świadczą sprawozdania z działalności. Muzeum borykało się z wieloma problemami m.in. brakiem oświetlenia elektrycznego, kłopotami z ogrzewaniem pomieszczeń, brakiem środków finansowych na zatrudnienie niezbędnego personelu naukowego i popularyzację, brakiem pomieszczeń na urządzenie wystaw czasowych i prowadzenie akcji odczytowej²⁶. Pomimo tych trudności było Muzeum Tatrzańskie muzeum regionalnym najliczniej odwiedzanym, głównie przez turystów. W 1948 r. muzeum odwiedziło 48 420 osób, w 1949 r. 61 312 osób, przy czym maksymalna frekwencja przedwojenna w 1938 r. wynosiła 18 000 osób²⁷. Muzeum było w latach 1945—1948 subwencionowane przez administrację państwową.

Na podstawie zachowanych źródeł trudno jest ustalić jedną datę powołania Muzeum Ziemi Żywieckiej w Żywcu. Zbiory gromadzone były przez miejscowych nauczycieli już od 1925 r., a w 1927 r. nauczyciele Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Żywcu T. Charlewski i W. Rajewska założyli w seminarium muzeum. Po przejęciu zbiorów w sierpniu 1936 r. przez sekcję Miłośników Ziemi Żywieckiej Koła TSL w Żywcu, udostępnione one zostały szerszej publiczności. W latach wojny zbiory zostały zniszczone lub rozproszone. Obszerny kwestionariusz strat opracował po wojnie kustosz i późniejszy kierownik muzeum Jan Studencki. Niemcy wywieźli m.in. część strojów żywieckich, obrazy, rzeźby gotyckie i zabytki prehistoryczne z Grojca. Bezpośrednio po wojnie muzeum mieściło się w Grojcu, gm. Sporycz, pow. Żywiec, a następnie przewieziono je do Żywca. Stan zbiorów w muzeum w Żywcu badał w kwietniu 1945 r. Wydział Kultury i Sztuki UW Krakowskiego. Muzeum zastała delegatka w stanie zupełnego zaniedbania i to co zostało zabezpieczyła i oddała opiece tymczasowej Zarządu Miejskiego i Starostwa Powiatowego²⁸. W II połowie 1945 r. w muzeum podjęto prace organizacyjne nad reaktywowaniem placówki. Opiekunem jego został Zarząd Miejski w Żywcu, a bezpośrednią opiekę nad zbiorami roztoczył po powrocie z obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, w/w kustosz muzeum, artysta malarz Jan Studencki. Pomimo wykazywanego przez niego *zapału i dużej energii przy organizacji muzeum* decyzją Zarządu Miejskiego

z dnia 26 VI 1946 r. kustoszem i opiekunem zabytków w terenie został Cz. Janik, profesor gimnazjalny w Żywcu, jak stwierdzono *nie mający odpowiedniego wykształcenia, ani nie interesujący się muzeum*²⁹. Decyzję powyższą uznał za błędną także UW Krakowski.

Muzeum posiadało 4 działy: przyrodniczy, etnograficzny, krajoznawczy i historyczny. Mieściło się w 7 pomieszczeniach na parterze domu przy Rynku, należącym do Kasy Oszczędności. Muzeum nie otrzymywało początkowo żadnych stałych subwencji, a jedynie sporadyczne i niewystarczające dotacje z Zarządu Miejskiego. Od 1946 r. prowadzono działania na rzecz oddania części zamku Habsburgów na cele muzealne³⁰. 31 I 1948 r. uchwałą nr 9 Powiatowej Rady Narodowej w Żywcu postanowiono przekazać zamek na pomieszczenia dla muzeum, a także na siedziby Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Żywieckiej i inne instytucje kulturalne i oświatowe³¹. W połowie 1948 r. muzeum przeniesiono do zamku. 14 II 1948 r. Zarząd Towarzystwa postanowił wystąpić o przekazanie muzeum gminie miejskiej Żywiec i powołać Radę Muzealną. Nieuregulowany status prawny instytucji zakończyła decyzja MRN w Żywcu z 24 III 1948 r. o przejściu od Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Żywieckiej Muzeum Ziemi Żywieckiej. Zgodnie z zarządzeniem ministra kultury i sztuki z dnia 9 XII 1949 r. i uchwałą Komitetu Ministrów do Spraw Kultury z 6 X 1949 r. — 15 XII 1949 r. Muzeum w Żywcu zostało przejęte przez Ministerstwo Kultury i Sztuki. Dostępne źródła nie odnotowały frekwencji w wymienionym muzeum. Należy przypuszczać, że w omawianym okresie w działalności muzeum dominowały sprawy organizacyjne i nie rozwinięto w pełni działalności merytorycznej.

Muzeum Regionalne Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Miechowie założone zostało w 1912 r. przez J. S. Czarnowskiego. W początkowym okresie swej działalności posiadało eksponaty przyrodnicze, geologiczne i prehistoryczne. Od 1924 r. do 1948 r. (poza okresem lat 1939—1945) zbiorami opiekował się burmistrz Miechowa J. Piwowski, znany ze swych wspaniałych zbiorów prywatnych miechowski kolekcjoner³². W latach 1943—1945 zbiorami muzeum opiekował się Niedźwiedzki. W tym okresie duża część eksponatów zaginęła. Przed wojną muzeum

zajmowało 3 cele w budynku poklasztornym. W 1943 r. Niemcy wyrzucili stamtąd zbiory, które ulokowano częściowo w kościele. Właśnie w trakcie przenoszenia zbiorów powstały znaczne straty, m.in. zaginęło sporo okazów numizmatycznych. Po zakończeniu wojny zbiory znalazły się w piwnicy budynku przy ul. ks. Skorupki 2 w Miechowie, gdzie złe warunki szczególnie niszcząco wpłynęły na eksponaty. Sprawy lokalowe były przedmiotem zainteresowania przez cały omawiany okres, a niemałe kłopoty w tym zakresie zdecydowały o tym, że muzeum w latach 1945—1948 praktycznie nie było czynne. Latem 1948 r. muzeum zostało ulokowane w gmachu Gimnazjum Państwowego w Miechowie. Przeprowadzane przez wojewódzką administrację kulturalną w latach 1945—1946 inspekcje stwierdzały zły stan muzeum i zalecały sporządzenie inwentarzy zbiorów i doprowadzenie placówki do właściwego stanu oraz zatrudnienie w miejsce kustosa Piwowskiego, zajętego obowiązkami burmistrza, *kogoś młodszego z inicjatywą i energią*. Inspekcje potwierdziły istnienie ok. 2000 eksponatów, dobrze zachowanych, zgromadzonych w 4 działach: geologicznym, archeologicznym, historyczno-numizmatycznym i piśmienniczym³³. W 1948 r. zinwentaryzowano częściowo zbiory, m.in. 450 eksponatów geologicznych, 60 przyrodniczych, 30 archeologicznych, 21 numizmatycznych i 200 historycznych³⁴. Muzeum pozostawało pod opieką Zarządu Miejskiego w Miechowie.

Muzeum Regionalne im. Władysława Orkana w Rabce otwarte zostało w 1936 r. Początki muzeum sięgają 1928 r. Wówczas przy Oddziale Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Rabce utworzono Komisję Muzealną, której celem było ratowanie przed zniszczeniem i zaginięciem zabytków kultury materialnej i sztuki ludowej, gromadzenie ich i utworzenie muzeum. W Komisji znaleźli się m.in. etnograf-amator, nauczyciel gimnazjalny S. Dunin-Borkowski, kolekcjoner sztuki ludowej — ks. Justyn Bulanda, późniejszy długoletni kierownik muzeum w latach 1936—1950, dr W. Holeyko, dr Z. Sutorowska, W. Klempek³⁵. Drogą darów i zakupów zebrano kilkaset eksponatów, które umieszczono w dzwonnicy zabytkowego kościoła św. Marii Magdaleny (z pocz. XVII w.), nieczynnego od 1906 r. Po uzyskaniu osobistej zgody Władysława

Orkana na nazwanie muzeum jego imieniem, w 1936 r. zostało ono uroczystie otwarte.

W chwili wybuchu wojny muzeum posiadało ok. 800 eksponatów. Na początku 1941 r. inspekcję muzeum przeprowadził dr Albrecht. Muzeum zostało „uporządkowane”. Przy tej i podobnych okazjach zaginęło w czasie okupacji ok. 200 mniej cennych obrazów oraz większość zbiorów archiwalnych. Traktowanie przez władze niemieckie muzeum jako „ludowo-regionalnego” i „amatorskiego” uchroniło je przed większymi stratami i likwidacją³⁶. Po wojnie ks. J. Bulanda — kustosz i dr W. Holejko — kustosz oddziału etnograficznego, przystąpili do gromadzenia rozproszonych zbiorów, odnowienia lokalu, starania o przydział nowego lokalu, wreszcie zakupów eksponatów sztuki ludowej i opracowywania ich. Muzeum było subwencjonowane nieregularnie i nie otrzymywało wysokich kwot. Kształtowały się one w granicach 5—10 tys. zł. Muzeum posiadało zbiory okazów przemysłu ceramicznego, eksponaty sztuki ludowej z okolic Rabki, sztuki sakralnej, dawnych przedmiotów codziennego użytku, fotografie i rysunki okolic Rabki³⁷. W 1949 r. muzeum zostało upaństwowione. W 1946 r. zbiory udostępniono zwiedzającym. Obejrzało je wówczas 2,4 tys. osób. W 1947 r. liczba zwiedzających wzrosła do 6,3 tys. osób, a w 1948 r. spadła do 5,1 tys. osób.

Osobne miejsce wśród placówek muzealnych województwa krakowskiego zajmowało i zajmuje dotąd Państwowe Muzeum w Oświęcimiu. Nieznane dotąd ludzkości masowe ludobójstwo stało się jego tragicznym początkiem. Teren obozu po wyzwoleniu pozostawał niezbyt dobrze zabezpieczony, stan prawny terenów obozowych był nieuregulowany. Zdarzały się przypadki kradzieży i profanacji prochów ofiar w poszukiwaniu złota. Strzelano do nielicznych strażników. 24—25 I 1946 r. WRN w Krakowie zwróciła się do Wojewody Krakowskiego z zaleceniem wydania odpowiednich zarządzeń, by obóz w Oświęcimiu, *który winien w całości i stanie nienaruszonym pozostać olbrzymim muzeum narodowym, nie ucierpiał w niczym przez nieprzemyślane zmiany, czy użytkowanie ze strony jakiegokolwiek instytucji, czy tym bardziej osób prawnych*³⁸. Ukonstytuowany w 1946 r. Komitet Opieki nad Oświęcimiem powołał do życia Muzeum Martyrologii (w organizacji). 25 II 1946 r. zarzą-

dzeniem Prezesa Rady Ministrów przekazano opiekę nad obozem Ministerstwu Kultury i Sztuki. Rozpoczęto akcję odzyskiwania eksponatów, które w 1945 r. zostały zabrane przez Miejską Opiekę Społeczną w Krakowie oraz podjęto akcję rewindykacyjną od władz radzieckich. Odzyskano 16 skrzyń z dokumentacją obozową i kartotekę więźniów. Ustawą sejmową z 2 VII 1947 r. utworzono Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka z zadaniem *zbierania i gromadzenia dowodów i materiałów dotyczących zbrodni hitlerowskich, udostępnienia ich społeczeństwu oraz naukowego ich opracowania*. 6 VI i 7 VII 1947 r. zorganizowano w Oświęcimiu konferencje z inicjatywy Ministerstwa, podczas których rozpatrywano konstrukcję ideową muzeum i zakres jego działania. Zainicjowano publiczną dyskusję na temat „Czym ma być Oświęcim” oraz współpracę z ówczesną Nadzwyczajną Komisją dla Badania Zbrodni Niemieckich, Towarzystwem Opieki nad Oświęcimiem, Związkiem b. Więźniów Politycznych. Dyrektorem muzeum został T. Wąsowicz, jego zastępcą i kierownikiem Wydziału Propagandy — T. Targosz. Pracownikami muzeum w omawianym okresie byli: J. Pozimski, T. Szymański, K. Rydecki, F. Myszkowski, J. Brandhuber, A. Woycicki, W. Hein, H. Porębski, E. Nosal, H. Wróbel, H. Hertik. Muzeum oświęcimskie udostępniono zwiedzającym w 1947 r. W tym roku obóz odwiedziło 142 tys. osób (w 1948 r. — 102 tys.).

Ważne znaczenie dla organizacji muzeów miało właściwe zabezpieczenie rozproszonych zbiorów. Działalność taką w latach 1945—1948 prowadziła w województwie krakowskim administracja państwowa na szczeblu Oddziału Muzeów w Wydziale Kultury i Sztuki UW Krakowskiego i Konserwator Zabytków Województwa Krakowskiego. Z ich inicjatywy dokonywano identyfikacji zabytków, zabezpieczania mienia państwowego, przeprowadzano inspekcje w obiektach zabytkowych chroniąc je przed dewastacją i grabieżą. Złe warunki komunikacyjne, finansowe, brak fachowców, zbyt opieszła realizacja aktów prawnych (Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 14 II 1945 r.) oraz zbyt późne wydanie dekretu o rejestracji i zakazie wywozu dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej i kulturalnej spowodowało przejmowanie zbiorów

przez osoby prywatne i w dużym stopniu wywóz zagranicę. W lutym i marcu 1945 r. skierowano do starostów powiatowych okólniki dotyczące zabezpieczenia dóbr kultury wraz z wykazami zabytków, które należało zabezpieczyć przede wszystkim. Osobnym zagadnieniem w prowadzonej akcji były zabytki poleńskie, których zabezpieczeniem zajęły się muzea, przede wszystkim Muzeum Ziemi Sądeckiej. Wydano zakaz wywozu przez ewakuowaną do ZSRR ludność pochodzenia ukraińskiego z łemkowszczyzny zabytków ruchomych, przedmiotów o wartości artystycznej z cerkwi grecko-katolickich. Mówiła o tym umowa zawarta pomiędzy PKWN i Tymczasowym Rządem RP a rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w dniu 8 VIII 1944 r. oraz instrukcja wykonawcza do tej umowy. Były jednak przypadki wywożenia mie-

nia cerkiewnego do ZSRR. Dowodem są dokumenty znajdujące się w zespole akt Starostwa Powiatowego w Nowym Sączu.

W marcu 1945 r. administracja państwowa opracowała listę zabytków ruchomych i nieruchomości w województwie krakowskim. Dzięki akcjom tejże administracji zabezpieczono na terenie województwa krakowskiego dużą liczbę dworów, zamków, pałaców, cerkiewek³⁹.

Należy pamiętać, że głównym inspiratorem i organizatorem pracy w terenie były muzea. Najbardziej aktywne w tym zakresie zostały w artykule przedstawione. Szczegółowe dane dotyczące zabezpieczania zbiorów przez muzea województwa krakowskiego zawierają zachowane akta archiwalne właściwych terytorialnie organów administracji państwowej⁴⁰.

Przypisy

1. „Biuletyn Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego” 1946 nr 2 s. 12—14.
2. Zbiory te podczas okupacji umieszczone były w tzw. starym zamku, który należał do browaru w Okocimiu oraz w nowym zamku w parku, należącym do Zarządu Nieruchomościami w Krakowie. Znalazły się one w sporządzonym 1 I 1942 r. inwentarzu browaru. Od września 1939 r. do czerwca 1941 w obu budynkach kwaterowało wojsko niemieckie. Ono też wyłącznie rozporządzało prywatnymi apartamentami barona Götza. Z zapisów inż. Tilla wynika, że resztki mało wartościowych zbiorów umieszczono w prywatnych mieszkaniach i te należy zdaniem inż. Tilla uznać za nieistniejące. Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Kultury i Sztuki, mikrofilm B 1226, kl. 39.
3. Szczegółowy stan braków zawierają kwestionariusze strat znajdujące się w zespole akt Ministerstwa Kultury i Sztuki, sygn. 387 (Archiwum Akt Nowych).
4. J. Dobrzycki, *Muzeum Historyczne miasta Krakowa, jego dzieje i zbiory*. Kraków 1955 s. 55.
5. W. Roeske, *Muzeum Farmacji. Zbiory, dzieje, ekspozycja*. „Muzealnictwo” 1972 s. 20, 36—46.
6. J. Roszko, *Collegium Maius i jego lokatorzy*. Kraków 1983.
7. Część eksponatów muzeum olkuskiego w 1939 r. została przewieziona do Krakowa. Podczas okupacji eksponaty zaginęły. W 1945 r. opiekę nad muzeum w Ojcowie przejęło Nadleśnictwo Państwowe w Ojcowie, a w 1949 r. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Zbiorami od początku istnienia muzeum opiekował się Jan Czyż.
8. Wiele przedmiotów o wartości historycznej przechowywanych w Zamku Żupnym (XIV w.) w Wieliczce, w tym rzeźby i obrazy m.in. W. Tetmajera zostały „zabezpieczone” przez Niemców. W czasie wojny zamek został zniszczony. Muzeum

Żup Solnych w Wieliczce zostało zorganizowane w latach 1949—1950.

9. „Biuletyn Wydziału Kultury i Sztuki”... 1947 nr 1.
10. *ibidem*, s. 14.
11. AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki 1945—1950, mikrofilm B-1226, kl. 55.
12. *ibidem*, sygn. 387—30.
13. S. Rachwał, *Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu*. „Kwartalnik Muzealny” 1948 z. I—IV s. 125—126.
14. Muzeum zostało założone przez J. Jakubowskiego, emerytowanego urzędnika miejskiego 13 I 1927 r., a uroczyście otwarte 4 VI 1927 r. Obejmowało archiwum miejskie z XV—XIX w., pamiątki cechów tarnowskich od XVII do XIX w. oraz zbiory sztuki ludowej.
15. Archiwum Państwowe Kraków, Oddział w Tarnowie, Starostwo Powiatowe w Tarnowie 1945—1950, sygn. 191 k. 11.
16. „Kwartalnik Muzealny” 1949 z. I—IV s. 129.
17. AP Kraków, Oddział w Tarnowie, Starostwo Powiatowe w Tarnowie... sygn. 192 k. 81.
18. AP Kraków, Urząd Wojewódzki Krakowski 1945—1950, sygn. UW II 6 KS s. 413.
19. M. Rogoyska, *Zagadnienie frekwencji na wystawach objazdowych Muzeum Narodowego w W-wie*, „Kwartalnik Muzealny” 1949 z. I—II s. 26.
20. M. Żychowska, *Biblioteka Muzeum Ziemi Tarnowskiej [w:] Muzeum Ziemi Tarnowskiej*. Praca zbiorowa pod red. S. Potępy, Tarnów 1979 s. 39.
21. AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki..., mikrofilm B 1226, kl. 67.
22. *ibidem*.
23. *ibidem*, sygn. 387—28 k. 181.

24. Statut Towarzystwa Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chalubińskiego w Zakopanem, Kraków 1897. Drugi statut opracowano w 1911 r.
25. B. Piłsudski, *Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chalubińskiego w Zakopanem, zadania i sposoby prowadzenia działu ludoznawczego*. Kraków 1915.
26. J. Zborowski, *Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem*. „Pamiętnik Muzealny” 1947 z. 8 s. 78—85.
27. I. Rybarska, *Muzea w Polsce w latach 1945—1952*. „Muzealnictwo” 1952 nr 1—2 s. 46—48.
28. AP Kraków, Urząd Wojewódzki Krakowski 1945—1950, sygn. UW II 6 KS.
29. *ibidem*, sygn. UW II 7 KS.
30. Zamek w latach 1945—1948 był własnością Dyrekcji Lasów Państwowych w Krakowie, która utrudniała przydział pomieszczeń na cele muzealne.
31. AP Katowice, Oddział w Żywcu, Wydział Powiatowy w Żywcu 1945—1950, sygn. 58 s. 11.
32. Zbiory J. Piwowarskiego znajdowały się w Strzeżowie k. Miechowa, w jego prywatnym domu. Początek kolekcji sięgał 1910 r. W 5 działach zgromadzono 210 okazów geologicznych zebranych w pow. miechowskim, pińczowskim, krakowskim, 150 okazów przyrody żywej, 50 eksponatów prehistorycznych, 690 eksponatów numizmatycznych, 920 — historycznych, a biblioteka składała się z 1000 tomów książek i czasopism. W 1947 r. zbiory obejrzało 350 osób. „Kwartalnik Muzealny” 1948 z. I—IV s. 114.
33. AP Kraków, Urząd Wojewódzki Krakowski..., sygn. UW II 7 KS s. 521.
34. „Kwartalnik Muzealny” 1948 z. I—IV.
35. J. Bujak, *O działalności Muzeum im. W. Orkana*. „Wierchy” 1970 nr 38 s. 208—216.
36. AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki... mikrofilm B 1226, kl. 89.
37. „Wieści z Gorców”, Ośrodka Kultury i Turystyki na Turbaczu, jesień-zima 1983—1984.
38. AP Kraków, Urząd Wojewódzki Krakowski 1945—1950, sygn. UW II 40 KS s. 1.
39. Były to m.in. dwory w Borusowej, Krzyszkowicach, Modlnicy (pow. Kraków); Janowicach, Zbylitowskiej Górze, Bogumiłowicach (pow. Tarnów); Zubrzycy Górnej (pow. Nowy Targ); Wielkich Drogach, Jeżowie, Bolechowicach, Dalewicach, Kościelnikach, Czańcu, Manowicach, Aleksandrowicach, Kryspinowie, Facimiechu, Ściejowicach, Wołowicach, (pow. Kraków); Płazie (pow. Chrzanów); Piotrkowicach (pow. Miechów); zamki w Niedzicy, Suchej, Wieliczce, Żywcu, Dębnie (pow. Brzesko); Smoleniu (pow. Olkusz); Dąbrowie Tarnowskiej, Wiśniczcu Nowym; pałace w Przecławiu, Czaplach, Balicach, Krzeszowicach, Polance Hallera, Kościelnikach, Gumniskach; kościoły i klasztory w Nowym Sączu, Nowym Targu, Łękach Górnych, Dębnie, Grywałdzie, Komorowicach, Rabce, Łętowni, Królówce, Szaflarach, Zakrzowie, Szczucinie, Bobowej, Tyńcu, Miechowie, Prandocinie, Libuszy, Hebdowie, Tuczaniu, Mogile; cerkiewki na Łemkowszczyźnie; lamus w Branicach; groby żołnierskie z 1605 r. w Jaworniku; zabytkowe domy w Myślenicach i Ciężkowicach; bożnica w Tarnowie i drewniany zajazd w Ślemieniu.
40. Wiele informacji w tym zakresie znajduje się w opracowaniu Lidii Fołtarz, *Instytucje kulturalne województwa krakowskiego w latach 1945—1948; odbudowa i początki działalności*. Kraków 1987 (maszynopis pracy doktorskiej — Zakład Historii Polski Najnowszej — Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie).

**Muzea miasta Krakowa
i województwa krakowskiego w latach 1945—1948**

Lp.	Miejscowość	Rodzaj muzeum (nazwa)	Rok zał.
1	Kraków	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu	1571
2	Kraków	Muzeum Narodowe	1879
3	Kraków	Muzeum Historyczne m. Krakowa	1899
4	Kraków	Muzeum Historii Farmacji	1946
5	Kraków	Muzeum Czartoryskich	1876
6	Kraków	Muzeum E. Hutten-Czapskiego	1903
7	Kraków	Muzeum Szolańskich	1904(1928)
8	Kraków	Muzeum Geologiczne	1866
9	Kraków	Muzeum Przyrodnicze	1782
10	Kraków	Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego	1866
11	Kraków	Muzeum Archeologiczne	1850
12	Kraków	Muzeum Etnograficzne	1901
13	Kraków	Muzeum Diecezjalne	1901
14	Biała	Muzeum Miejskie	1890
15	Dąbrowa Tarnowska	Muzeum Regionalne	1945
16	Gorzeń Górny	Muzeum E. Zegadłowicza	1946
17	Krościenko	Muzeum Przyrodnicze Pienińskiego Parku Narod.	1935
18	Krzyszów	Muzeum J. Matejki	
19	Miechów	Muzeum Regionalne	1912
20	Nowy Sącz	Muzeum Ziemi Sądeckiej	1938
21	Ojców	Muzeum Krajoznawcze	(1908) 1935—1938
22	Olkusz	Muzeum Krajoznawcze	1911
23	Oświęcim	Muzeum Martyrologii	1947
24	Poronin	Muzeum Lenina	1947
25	Rabka	Muzeum im. W. Orkana	1926—1936
26	Stary Sącz	Muzeum Miejskie („Dom na Dołkach”)	1947
27	Tarnów	Muzeum Diecezjalne	1910
28	Tarnów	Muzeum Ziemi Tarnowskiej	1945
29	Zakopane	Muzeum Tatrzańskie im. T. Chałubińskiego	1888
30	Zawoja	Muzeum Babiogórskie	
31	Żywiec	Muzeum Ziemi Żywieckiej	1936

Les musées de la région cracovienne dans les années 1945—1948

La région cracovienne possède une tradition historique très riche. Cette tradition a été la base de nombreux musées dont le plus ancien date de 1571 (les débuts des Collections Nationales de l'Art à Wawel). Le plus grand nombre des Musées a été créé dans la deuxième moitié du XIX-ème et dans la première moitié du XX-ème siècle.

L'article concerne l'organisation et les débuts des Musées de Cracovie qui ont recommencé leur activité après la deuxième guerre mondiale. Une partie considérable de leurs collections a été perdue à la suite de la guerre, de l'occupation et des pillages des autorités allemands. Des revendications menées après la guerre ont permis de récupérer beaucoup d'objets mobiles, mais beaucoup d'eux ont disparu. On a détruit aussi des bâtiments des musées, bien que la ville même ne soit pas détruite.

Après la deuxième guerre mondiale 31 musées ont mené leur activité dont 13 dans la ville de Cracovie et 18 à ses environs. Le plus important d'eux ce sont: les Collections Nationales de l'Art à Wawel (créé en 1571), le Musée Nationale (créé en 1879), le Musée Historique de la Ville de Cracovie (1899), le Musée des Czartoryski (1876), le Musée des Szolański (1904), le Musée de l'Université Jagellonne (1866), le Musée Archéologique (1850), le Musée Ethnographique (1901), le Musée du Diocèse (1901). Hors de Cracovie se trouvent des musées à Biała (1890), à Dąbrowa Tarnowska

(1945), à Gorzeń Górny (1936), à Krościenko (1935), à Krzesławice et à Miechów (1912), à Nowy Sącz (1938), à Ojców (1935), à Olkusz (1911), à Oświęcim (1947), à Rabka (1936), à Stary Sącz (1947), à Tarnów (1945), à Zakopane (1888) et à Żywiec (1936).

Les musées de la région cracovienne ont commencé leur travail après la guerre dans des conditions très difficiles. Il leur manquait des employés qualifiés, de l'argent et des bâtiments. C'est grâce à un grand engagement personnel des gens, des collectionneurs passionnés qui ont survécu la guerre et ont caché les trésors de la culture nationale qu'on a réussi à reconstruire vite ces institutions après la guerre. Les musées sont devenus les lieux où on ramasse des souvenirs de l'histoire nationale, des objets préhistoriques et des objets de la culture matérielle et de l'histoire naturelle liés le plus souvent avec la région, avec le lieu de leur description scientifique. Grâce à leurs expositions et aux autres formes de la vulgarisation ces musées on pu devenir les centres de la renaissance de la vie de la nation polonaise dans ces années difficiles.

Cet article fait partie du travail plus grand qui n'est pas encore publié et qui concerne la reconstitution et l'activité de toutes les institutions culturelles de la région cracovienne dans les années 1945—1948.

Tadeusz Chruścicki

O programie wystaw stałych Muzeum Narodowego w Krakowie¹

Gdy w latach 30. zaprojektowano gmach Główny Muzeum Narodowego w Krakowie², pomyślano go tak, by służył on wszystkim zbiorom muzeum, które zamierzano tu przenieść z Sukiennic (pierwszej i głównej dotąd siedziby muzeum) oraz z rozproszonych w mieście miejsc ich tymczasowego zmagazynowania. W osobnych budynkach pozostać miały tylko zbiory oddziałów muzeum: Domu Jana Matejki, Emeryka Hutten-Czapskiego, Sztuki Dalekiego Wschodu z kolekcją Feliksa Jasińskiego w Kamienicy Szolańskich oraz Erazma Barączka przy ulicy Karmelickiej.

Zarys dyspozycji wystaw stałych w gmachu, którego wznoszenie rozpoczęto w 1934 r. (uzupełniany zresztą kilkakrotnie) podporządkowany został centralnemu motywowi sanktuarium pa-

miątek narodowych, z wyeksponowaniem walk o wolność, aż do współczesności, o czym Feliks Kopera³ napisał, że ze względu na narodowy charakter muzeum: *...wpłynęła konieczność stworzenia w nowym gmachu wielkiej sali reprezentacyjnej o powierzchni pięciuset metrów kwadratowych, w której rozmieszczone zostaną zdobyczne chorągwie, proporce, namioty i zbroje, służyć ona będzie również do celów reprezentacyjnych, uroczystych przyjęć i kongresów. Nad nią, wg planu ma wznosić się taras z ogrodem.*

Pierwsza sala reprezentacyjna będzie przejściem do najglówniejszego i najsilniejszego akcentu kompozycji architektonicznej, stanowiącej panteon Stanisława Wyspiańskiego. Tamże zostaną umieszczone niezrealizowane dotychczas witraże Wyspiańskiego, przeznaczone niegdyś do katedry na